ISSN 2078–4333. Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. 2015. Випуск 36. Частина 3. С.192–199
Visnyk of the Lviv University. Series International Relations. 2015. Issue 36. Part 3. P. 192–199

УДК 811. 133. 1' 373. 45 : 811. 111

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

Галина Рабош

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська 1, м. Львів, Україна, 79000, тел.: (032) 239-41-98,
e-mail:galina.raboch1@gmail.com

Найбільш характерними формами семантичного перетворення, які притаманні фразеологічним виразам сучасної французької мови, є переосмислення їх компонентів. Переосмислення як форма семантичного перетворення словосполучень є найпоширенішою та найпродуктивнішою у французькій мові. Формальним показником образності даних фразеологізмів є протиставлення буквального та переносного значення. Образне переосмислення словосполучень може бути метафоричним чи метонімічним. Переосмислення може бути повним або частковим.

Виникнення ідіоматичних фразеологізмів обумовлено повним переосмислення їх компонентів, а їх утворення пов'язано з встановленими граматичними нормами французької мови. Розуміння таких фразеологізмів у тексті потребує підтримки та пояснення тексту. Основним показником семантичного переосмислення таких фразеологізмів є протиставлення буквального та переносного значення.

Словосполучення з частковим переосмисленням компонентів майже не потребують підтримки тексту, оскільки пряме значення компонентів служить фактично тим мікроконтекстом, який і визначає значення такого словосполучення без посилання на контекст. Більшість образних фразеологізмів з частковим переосмисленням компонентів, хоч і мають подвійний план, в мовленнєвій практиці реалізуються здебільшого в одному значенні, тобто в переносному.

У порівнянні з образними фразеологізмами, необразні фразеологізми володіють більш стабільною структурою. Будь-які зміни граматичного чи лексичного характеру зруйнують їх структуру, а можливо, перетворять на хаотичний набір слів. Пряме значення в свою чергу фактично нівелюється, хоча теорертично воно є можливим. Такі фразеологізми є необразними за своїм етимологічним походженням, оскільки вони втратили образність в процесі фразеологізації або, які зникли як результат семантичних змін своїх компонентів. Деякі необразні фразеологізми французької мови можуть мати у своїй структурі архаїзми, шо підтверджує необразність таких словосполучень.

Фразеологізми, які виникли на основі необразного переосмислення посідають вагоме місце у фразеологічному фонді французької мови. Необразний характер фразеологізмів характеризується відсутністю подвійного значення. Наведемо деякі з них: coup d'Etat – державний переворот, mal du pays – ностальгія, tenir tête – протистояти, avoir tort – помилятися, tout de même – і все ж таки, vous en parlez à votre aise – вам легко говорити. Наведені приклади засвідчують, що фразеологізми, які виникли в результаті необразного переосмислення, належать до різних структурних типів і лексико-граматичних розрядів.

Ключові слова: буквальне значення; фразеологізми; ідіоми; образність.

Хоч фразеологія як розділ мовознавства утвердилась досить недавно, проте, її корені сягають глибини століть. У перших лінгвістичних дослідженнях фразеологізми поєднувалися з прислів'ями, приказками, афоризмами під однією рубрикою proverbes, що пояснюється не тільки відсутністю яких-небудь критеріїв їх відмежування від інших роздільнооформлених мовних утворень, а також тим, що історія фразеології, особливо на її ранньому етапі,

© Рабош Галина, 2015

характеризувалася глибоким інтересом до образних засобів мови, починаючи від Середньовіччя і до наших днів.

XIX ст. займає особливо помітне місце в історії французької фразеології. Звичайно ж, проблематика цих досліджень надзвичайно вузька та відносилася, радше, до етимології, аніж до семантики фразеологічних одиниць. До найбільш відомих дослідників фразеології X1X століття відноситься П. Кітар (P. Quitard). Його праця «*Dictionnaire étymologique, historique et anecdotique des proverbes et des locutions proverbiales de la langue française*» (1842) вважається словником лише тому, що матеріал розташований в алфавітному порядку. Насправді, ми маємо справу з важливим дослідженням, оскільки тут вперше зроблено спробу дати наукове пояснення появи багатьох фразеологічних одиниць французької мови. Ця праця вирізняється, насамперед, своїм науковим підходом щодо питань етимології. Використавши вперше порівняльно-історичний метод дослідження, П. Кітар намагався врахувати різноманітні фактори (сематничні, фонетичні та ін.), що обгрунтували появу фразеологічних одиниць [2, с. 14–15].

Етимологізація цих одиниць, як правило, заснована на їх дбайливому історико-семантичному аналізі та зіставленні з аналогічними виразами в латинській, давньо-грецькій та інших мовах, що і визначило високий для того часу рівень його праці. Це було спробою наукового дослідження фразеологічного матеріалу у французькій мові.

Не менш видатним дослідником XIX століття в галузі французької фразеології можна назвати Ле Ру де Ленси (Le Roux De Lincy). В його фундаментальній праці « *Le livre des proverbes français*», яка вийшла у світ у 1842 році, вперше зроблена спроба класифікації французьких приказок та прислів'їв, фразеологічних одиниць за історико-етимологічним та тематичним розрядами.

Виникнення фразеології як лінгвістичної дисципліни відноситься до початку XX ст. і пов'язано з іменем швейарського дослідника-мовознавця Ш. Баллі, найбільша заслуга якого в тому, що він вперше в історії мовознавства науково обгрунтував необхідністть спеціального і системного вивчення стійких словосполучень в мові. Будучи палким прихильником та послідовником синхронної лінгвістики Ф. де Сосюра, Ш. Балі розглянув важливі питання мовознавства, які мають принципово важливе значення для фразеології загалом і на сьогодні не втратили своєї актуальності. Ш. Балі розглядав фразеологічні звороти як стійкі словосполучення з різним ступенем зв'язуваності. Він розрізняв внутрішні і зовнішні ознаки таких зворотів. Під зовнішніми ознаками він розумів їх структурні особливості, а під внутрішніми – їх семаничні особливості. Для Ш. Балі визначальними були тільки внутрішні ознаки, а зовнішні ознаки він трактував як малоймовірні чи просто обманливі. На його думку, в якості основної ознаки фразеологізмів виступає єдність їх значення**.** Вчений акцентував увагу на виключну тотожність фразеологічного виразу одному слову–ідентифікатору або словосполученню-ідентифікатору. Подібної думки дотримуються деякі сучасні лінгвісти, ототожнюючи фразеологічну одиницю зі словом-виразом. Так вираз prendre la décision можна, на їх думку,

вважати фразеологізмом, оскільки його еквівалентом виступає дієслово décider. Проте, така заміна цілого фразеологізму одним словом в багатьох випадках виявилася не тільки важкою, але й неможливою, оскільки деякі вирази такі як: prendre la crémaillère (справити новосілля), cojffer sainte Katherine (засидітися в дівках) не мають своїх еквівалентів-замінників. Отже, суть фразеологічних виразів виявилася у Ш. Балі суперечливою і не до кінця розкритою. Проте, його теза про домінуючу роль семантичних ознак фразеологічних одиниць має принципове значення для вивчення фразеологічних виразів у сучасній французькій мові.

Специфіка фразеологічних одиниць така, що, вивчаючи цю одиницю в синхронному плані, ми завжди маємо перед собою її генетичне джерело – вільне або лексично стійке (не фразеологізм) сполучення, від якого неможливо повністю абстрагуватися. Це сполучення слів є його минулим станом, його історією. Ось чому будь-яке вивчення одиниць фразеологізмів фактично базується на свідомому і несвідомому зіставленні цієї одиниці з її прототипом, на тлі якого вона виявляє свою сутність.

Фразеологізми, розвиваючись разом з мовою, передають семантико-граматичні та лексичні особливості будь-якої мови на різних етапах її розвитку, а отже, являються важливим джерелом поповнення її словникового запасу. Відмінна особливість історичної природи фразеологічних одиниць полягає в тому, що через специфіку внутрішньої форми вона має експліцитне вираження в мові.

Фразеологічні вирази можуть передавати різні ситуації чи стани, а саме: урочистість, невимушеність, уточнення, конкретизацію, відтворювати негативне чи іронічне ставлення, одночасно відтворюючи дух епохи, характерний для даного періоду історичного розвитку.

Найбільш характерними формами семантичного перетворення, які притаманні фразеологічним виразам сучасної французької мови, є наступні: переосмислення їх компонентів, лексичне послаблення значень компонентів, народноетимологічне трактування.

Переосмислення як форма семантичного перетворення словосполучень є найпоширенішою та найпродуктивнішою у французькій мові, тобто більшість нових фразеологізмів виникають в результаті переосмислення вільних словосполучень. Для фразеологізмів, які виникли в результаті переосмислення, характерна двоплановість семантичної структури, тобто вони можуть мати як пряме, так і переносне значення. Як наприклад у фразеологічних виразах : tendre la main – протягувати руку (пряме знач.) – просити милостиню (переносне знач.); carte blanche – чистий бланк – свобода дій; casser les vitres – бити шибки – діяти різко; mettre la clé sous la porte – покласти ключ під дверима – непомітно зникнути. Таке протиставлення є найбільш очевидним при вживанні першого і другого значення словосполучення, які вільно функціонують в мові, тобто коли зв’язок між прямим і переносним конкретними значеннями можна легко встановити, тобто йдеться про значення, які можна співставити з даними діями, явищами, подіями тощо.

Переосмислення може бути образним чи необразним, що спричинило появу так званих образних та необразних фразеологізмів [2, с. 172]. Формальним показником образності даних фразеологізмів є протиставлення буквального та переносного значення.

Переосмислення може бути повним або частковим. В першому випадку переосмислення може поширюватися на все словосполучення. Тоді словосполучення набуває цілісного значення. Такі перетворення є джерелом виникнення у французькій мові ідіом, функціонування яких обумовлюється встановленими граматичними нормами французької мови.

Фразеологізми з повним переосмисленим лексичним складом можуть реалізовуватися тільки при допомозі тексту, тоді як словосполучення з частковим переосмисленням компонентів майже не потребують підтримки тексту. Це пояснюється тим, що непереосмислений компонент в таких словосполученнях виступає як граматично ключовий член словосполучення, а його пряме значення служить фактично тим мікроконтекстом, який і визначає значення такого словосполучення без посилання на контекст. Контекст служить не для розкриття значень фразеологізмів, а для їх реалізації. Пряме значення в свою чергу фактично нівелюється, хоча теорертично воно є можливим. Це пояснює той факт, що більшість образних фразеологізмів з частковим переосмисленням компонентів в мовленнєвій практиці реалізуються здебільшого в одному значенні, тобто в переносному. Серед таких фразеологізімв можна навести наступні: *tirer son épingle du jeu* – вийти сухим з води, ê*tre en bons termes* – бути в добрих стосунках, *il n'est pas facile à démêler – не легко його розкусити; n'avoir rien à démêler – нема про що говорити.*

Такі перетворення можна простежити також на прикладі віддієслівних фразеологізмів, для реалізації яких достатнім є їх вживання в предикативній формі. Наприклад виразі rire sous la cape – тихенько насміхатися (переносне значення), хоча не виключається його пряме значення: *сміятися з-під плаща;* avoir l'oeil américain – (мати американський погляд) в переносному значенні – мати досвід. Ці та інші приклади доводять, що фразеологічні вирази з частковим переосмислення їх компонентів рідше вживаються в прямому значенні і складають відносно невеликий відсоток у фразеологічному запасі французької мови**.**

Іноді важко встановити співвідношення між прямим і переносним значенням фразеологічних виразів. В таких випадках можна вдатися до етимологічних коренів даного словосполучення чи окремого слова та спробувати відслідкувати змістову історію, семантичний процес, яий призвів до появи даного словосполучення. Не так легко, на перший погляд, можна зрозуміти фразеологічний вираз як наприклад: *manger la grenouille – з'їсти жабу – розтратити чужі гроші; oiseau de nuit – нічна птаха, темна особистість.*

Попри все, етимологічні корені багатьох фразеологізмів не завжди дозволяють чітко визначити значення фразеологізму та його компонентів і вони залишаються предметом суперечок та дискусій серед лінгвістів. Це стосується, навіть граматичного чи лексичного визначення самих компонентів

словосполучення. Наприклад, етимолочічні корені фразеологічного виразу *battre son plein* викликає суперечливі твердження серед французьких лінгвістів на предмет етимологічної значимості його компонентів, а отже і значення виразу. Деякі французькі лінгвісти не відносять *son* (в даному виразі) до категорії присвійних прикметників, а вважають його іменником чол. роду, який виступає, на їх думку, синонімом слова *bruit (*шум). В цьому контексті, Dictionnaire du français pratique наголошує, що було б правильним говорити чи писати : *les Jeux Olympiques battent son plein,* оскільки у старофранцузькій мові цей вираз виглядав наступним чином: *battre plein son,* де *son* вважається іменником. Натомість, такі французькі лінгвісти як Ален Рей та Софі Шантро вважають *(Dictionnaire des expressions et locutions)*, що у виразі *battre son plein* йдеться скоріше про іменник *plein* та присвійний займеннник *son,,* що на їх думку, дозволяє вживати в однині присвійний прикметник *son,* а в множині – *leur: battre son plein (одн.)* та *battre leur plein (множ.)* [3, с. 54]. При цьому, 9-ти томне видання Grand Robert 1995 року видання стверджує наступне: відсутність достатніх підстав для подібних тверджень дозволяє вживати в однині battre son plein, а в множині – battre leur plein, тобто *son* відповідно відносять до категорії присвійних прикметників. В ьакому разі, ми б допустилися похибки, вживаючи вираз: *les fêtes battent son plein.*

Відомі також випадки нечіткого розмежування значень фразеологічних виразів як в прямому, так і в переносному значеннях, які можна зустріти особливо у публіцистиці. 14 січня 1983 року була опублікована стаття в газеті «La voix du Nord», «Le pyromane *a fait long feu»*. Переносне значення цього виразу не одразу зрозуміле читачеві. Тому, на перший погляд, можна тільки здогадуватися, чи автор статті говорить про непродумані дії піромана, чи автор шкодує про серйозні наслідки, спричинені пожежею, яку вдалося погасити тільки після кількох годин. У буквальному значенні *faire long feu* означає повільне займання пороху, що спричиняє сповільнений вистріл з гармати і отже означає непопадання в ціль. Це значення спичинило появу переносного значення *відтягувати удар*, що, по суті, означає *приректи на поразку, зазнати поразки, краху*. Розмовна мова зберегла цей вираз в значенні *короткотривалий (je n'ai pas fait long feu à cette assemblée soporifique).*

У виразі *goulet d'étranglement* слово *goulet* за Dictionnaire Gruss français marine *goulet (*усний варіант *goulot) – вузький прохід в гавані*. Le Grand Larousse додає інші значення цього слова: вузький прохід між горами, поміж скелями чи вузька протока ріки. В XVII ст. термін *goulet* (шийка пляшки, через яку виливається рідина) набув широкого застосування. В сучасній французькій лексиці *goulet* виступає синонімом терміну *goulot*. Постає запитання, який з двох синонімів буде доречним у фразеологізмі: *goulot чи goulet d'étranglement.* Оскільки ці слова є фактично синонімами, французька розмовна мова допускає поєднання як одного, так другого слова. З метою уникнення невизначеності чи непорозуміння у спеціалізованій лексиці, Le Grand Larousse зауважує, що, оскільки у сучасній французькій мові спостерігається тенденція до заміни *goulot* на *goulet* зокрема у метафоричних виразах, то словник фіксує вживання виразу

goulot d'étranglement, зокрема, в економічній термінології. Цей вираз вживають для визначення затримки збуту товарів, тобто коли існують певні обмеження, які заваджають нормальному збільшенню збуту товарів. Деякі лінгвісти вважають доречним вживання *goulot* паралельно з *goulet* в цьому виразі. Коли ж йдеться про побутову лексику – *про корки, затори на вулицях,* доцільно використовувати *goulet d'étranglement*. Інші лінгвісти дотримуються думки, що термін *goulet* було б доцільним вживати, коли йдеться про географічні назви та терміни, пов'язані з мореплавством. Технічна сфера діяльності не проводить достатньо жорсткого розмежування між цими термінами, оскільки їх значення є близькими [3, с. 128].

Необразні фразеологізми як і образні поділяються на ідіоми, а також на унілатеральні фразеологізми. Фразеологізми, які виникли на основі необразного переосмислення. посідаоть вагоме місце у фразеологічному фонді французької мови. Такі фразеологізми є необразними за своїм етимологічним походженням, оскільки вони втратили образність в процесі фразеологізації або, які зникли як результат семантичних змін їх компонентів. Необразний характер фразеологізмів характеризується, як вже згадувалося, відсутністю подвійного значення. Наведемо деякі з них: coup d'Etat – державний переворот, mal du pays – ностальгія, tenir tête – протистояти, avoir tort – помилятися, tout de même – і все ж таки, vous en parlez à votre aise – вам легко говорити. Наведені приклади зайвий раз засвідчують, що фразеологізми, які виникли в результаті необразного переосмислення, відносяться до різних структурних типів і лексико-граматичних розрядів.

Важливо вказати, що у порівнянні з образними фразеологізмами, необразні фразеологізми володіють більш стабільною структурою. Будь-які зміни граматичного чи лексичного характеру зруйнують їх структуру, а можливо, перетворять їх на хаотичний набір слів [3, с. 180]. Якщо у фразеологізмі *casser sa pipe* замінити слово pipe на calumet (синонім), то ми переведемо цю фразеологічну одиницю з переносного плану в буквальний, хоч таке словосполучення матиме абмолютно реальний зміст і значення. Якщо у виразі *coup d'Etat* слово *Etat* замінити на *pays*, то така операція призведе ло руйнації не тільки даного фразеологізму, але його як факту мови. Деякі необразні фразеологізми французької мови можуть мати у своїй структурі архаїзми, що підтверджує необразність таких словосполучень. Наприклад *savoir gré à qn* – бути вдячним комусь.

Образне переосмислення словосполучень може бути метафоричним чи метонімічним. Метафоричні переосмислення являються важливим джерелом збагачення фразеологічного фонду французької мови. Це явище зводиться до перенесення значення двох подібних предметів чи явищ, що спричинило появу метафоричних фразеологізмів. Найпоширенішими видами даної подібності є:

а) перенесення схожої поведінки чи дії, способу життя: *mener qn par le nez* – командувати, снувати шнурки з когось;

б) перенесення, пов'язані із схожістю ситуації чи стану: *être sur la sellette* – опинитися під прицілом критики; при подібній зовнішній формі: *une feuille de*

chou – бульварна газета; *sage comme une image* – сумирний, послушний; *noire comme du jais* – чорний як смола;

в) подібність характерних рис тих чи інших явищ: *coup de foudre* – неочікуваний удар; *raz de marée* – нова мода, нове захоплення, нові віяння;

г) подібність характеру: un *vieux loup* – старий хитрун; кольору: *figure de papier maché* – блідий, нездоровий вираз обличчя.

Метафоричного значення можуть набувати:

a) окремо взяті односкладові та багатоскладові слова: *un pigeon = dupe* – простак, наївний, дурний; un *corbeau = dénonciateur anonyme* – автор анонімного листа; *un hoche-queue* – трясогузка; *un cul-blanc* – уліт, чекан;

b) слова з означальними одиницями: *le défaut de la cuirasse* – слабке місце; *fièvre de cheval* – сильна лихоманка; *les vignes du Seigneur* – бути нетверезим; *un feu de paille* – солом'яного кольору;

c) словосполучення та вирази: *mettre les pieds dans le plat – gaffer* – бути нетактовним, промахнутися; *avoir le vent en poupe – aller vers le succès* – наближатися до успіху; *avoir du vent de* – дійшли чутки; *déménager à la cloche de bois* – покинути квартиру, не розплатившись; *prendre la crémallière* – справити новосілля; *prendre ses cliques et ses claques* – забрати свої пожитки; *il fait un froid de canard – un mauvais temps* – волога, неприємна погода; *souffle un vent à decorner les boeufs* – такий вітер, що з ніг збиває; *il n'y a pas de fumée sans feu* – нема диму без вогню; *faute de grives, on mange des merles* – на безриб'ї і рак риба;

d) навіть цілі речення: *Pierre qui roule n'amasse pas mousse* – вола, який тягне воза, ще й б'ють.

У сучасній французькій мові особливого поширення набули метафоричні фразеологічні одиниці, які вживаються тільки в переносному значенні, коли відсутнє їх пряме значення. Це обумовлюється наступними приичнами:

1) пряме значення фразеологізму зникло в результаті зникнення застарілих понять, явищ, предметів і більше не є актуальним в сучасному світі.

2) пряме значення фразеологічних одиниць практично відсутнє, якщо говорити про його етимологічні корені, оскільки основою для її пояснення служить нереальна чи уявна, бажана ситуація. Тобто йдеться про ситуацію, коли буквальне значення таких фразеологізмів об'єктивно нереальне, а теоретично можливе, наприклад: *prendre la lune avec ses dents* – взяти місяць зубами – бажати неможливого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Гак В. Г.* Теория и практика перевода / В. Г. Гак // Перевод фразеологических единиц. – М. : Интердиалект, 2003.

2. *Назарян А. Г.* Фразеология современного французского языка / А. Г. Назарян // Коммуникативные фразеологические единицы. – М. : Просвещение, 1975.

3. *Berthier P. V.* Le français écorché. / P. V. Berthier, J. P. Colignon // Paris: Librairie classique E. Belin, 1987.

Стаття надійшла до редколегії 21.04.2015
Прийнята до друку 15.05.2015

PHRASIOLOGICAL UNITS IN THE FRENCH LANGUAGE

Galina Rabosh

Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000, tel: (032) 239-41-98,
e-mail: galina.raboch1@gmail.com

The reinterpritation of the phraseological expressions (units) constitutes the most typical form of semantic shenges (shifts). Semantic shifts may be full or partial. Full shifts concerns the whole phrase. This word combination has idiomatic meaning. The emergence of such idiomatic phraseological units is determined by the current grammatical norms of the French language. The opposition of the direct and figurative idiomatic semantics constitutes the basic indicator of the units interpretation. The functioning and perception of such idiomatic expression is determined by context.

The role of contentral factor is less evident in the interpretation of idiomatic expressions with partial semantic shift. The key grammatical element of this phrase may provide microcontextual level for this phraseological unit. That's way any grammatical changes may lead to the loss of this phraseological unit. Some idiomes may contain archaic elements in their structure. This is proved by the lost imagory of these idiomatic expressions.

Rethinking as a form of semantic transformation. Idiomatics phraseological units are characterized by a complete rethining of their components and their implementation in the text requires the text to be clarified. Ethymological roots of certain phraseologiccal units can define their meaning.

Kly words: literal meaning; phrasiologiks; idioms; images.